

## مقابله با تروریسم غذایی از منظر حقوق کیفری ایران با نگاهی به واکنش حقوق کیفری آمریکا

(تاریخ دریافت ۱۴۰۱/۱۲/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۰۳/۱۸)

### پدرام زاده‌هوش

#### چکیده

امروزه بررسی و واکاوی تروریسم غذایی به عنوان شاخه‌ای از ترور، اهمیت بسزایی یافته است، زیرا از یک سو به دلیل شانس ناشناس ماندن مرتکبین و سهولت ارتکاب بیشتر یا هزینه کمتر، مورد استقبال مرتکبین جرم قرار گرفته است و از سوی دیگر ضربه خطر و آسیب بالا و آثار سیاسی، اجتماعی، اقتصادی ناشی از آن سبب شده است که دولت‌ها و نهادها و مجامع بین‌المللی در خصوص این چالش امنیتی بزرگ راهکارهایی بیاندیشند. این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی تهیه و تنظیم شده است با بررسی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا به بررسی راهکارهای ارائه شده در مقابل تروریسم غذایی ذیل عنوان راهکارهای قهری و کیفری (واکنشی) و راهکارهای غیرکیفری و پیشگیرانه (کنشی) پرداخته است. نتایج و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مرتکبین این نوع از ترور، با توسل به روش‌های مختلف نظیر استفاده از مواد غذایی، آب، محصولات کشاورزی و دام‌ها، غذا و خوراک عموم مردم را برای ارتکاب جرم هدف قرار می‌دهند و ضرورت دارد که با آنها مقابله شود، در حوزه راهکارهای قهری و کیفری می‌توان اقدام به جرم‌انگاری تروریسم غذایی نمود و آن را در قوانین و مقررات گنجانید، راهکار دیگر پس از جرم‌انگاری، وضع مجازات شدیدتر یا افزایش مجازات برای جلوگیری از تروریسم غذایی است، همینطور در این مسیر می‌توان به وضع دادگاه اختصاصی و ضابط اختصاصی و همینطور بهره‌گیری از مجامع و نهادهای بین‌المللی مانند سازمان ملل، شورای امنیت و دیوان کیفری بین‌المللی اشاره نمود. اما همواره روش قهری و کیفری به تنهایی نمی‌تواند کارساز باشد و لازم است که توأمان از روش‌های غیرکیفری و بازدارنده مبتنی بر پیشگیری و انواع اجتماعی و وضعی آن نیز بهره برد، بالا بردن افزایش زحمات ارتکاب جرم، کاهش سود و منافع جرم برای تروریست‌ها، ایمن ساختن مواد غذایی مورد هدف، افزایش ریسک ارتکاب تروریسم غذایی بخشی از روش‌های پیشگیری وضعی است که در کنار پیشگیری رشد مدار و جامعه مدار نظیر افزایش سطح آگاهی و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند در این خصوص راهگشا باشد.

**واژگان کلیدی:** ترور، تروریسم غذایی، جرم‌انگاری، پیشگیری، حقوق کیفری ایران، حقوق کیفری آمریکا

## بخش اول: واکنش قهری نظام کیفری ایران نسبت به تروریسم غذایی

در این قسمت واکنش‌های قهری مدنظر مطالعه خواهد بود و مواردی نظیر جرم انگاری در حقوق ایران و آمریکا مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

### بند اول: جرم انگاری تروریسم غذایی

دولت‌ها در مقابل تروریسم واجد حق و در قبال قربانیان تروریسم و جامعه بشریت، مکلفند تا در مقابله با تروریسم از هیچ تلاشی دریغ نکنند، از جمله این موارد، جرم انگاری تروریسم غذایی است، جرم انگاری ممکن است بر حسب اینکه هدف حمایت از جامعه در برابر اشکال جدید بزهکاری اغلب مرتبط با فناوری‌های نوین یا با شناسایی حقوق جدید باشد، در چارچوب دو منطق یعنی سیاست جنایی مدرن و جرم انگاری حمایتی قرار گیرد. جرم انگاری‌های حمایتی جرم انگاری‌هایی هستند که در جهت تضمین حقوق بشری به منصفه ظهور رسیده‌اند.<sup>۱</sup>

اصولاً جرم انگاری فرایندی است که به موجب آن قانونگذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش‌های انسانی جامعه و با تاکید بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع می‌کند. بر این اساس جرم انگاری امری پسینی و مبتنی بر علوم زیرساختی همچون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است.<sup>۲</sup> در قطعنامه ۱۳۷۳ و ردیف «ب» از بند ۱، شورای امنیت کشورهای عضو ملل متحد را مکلف نموده است تا در خصوص ارائه یا جمع‌آوری وجوه به منظور اجرای اعمال تروریستی، وصف کیفری قائل شده و آن را جرم تلقی کنند.

در این صورت، لازم است علاوه بر تصویب و الحاق به کنوانسیون، اعمال فوق در قوانین جزایی کشورها به عنوان جرم تلقی شود و برای آنها مجازات تعیین شود، ردیف «ث» از بند

<sup>۱</sup> میرکمالی، علیرضا و حاجی وند، امین، تروریسم زیست محیطی در حقوق کیفری فرانسه و تطبیق آن با جرم انگاری‌های مشابه در ایران، نشریه مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، شماره ۲، ۱۳۹۷، ص ۴۳۱.

<sup>۲</sup> آقابابی، حسین، گفتمان فقهی و جرم انگاری در حوزه جرایم علیه امنیت ملت و دولت، نشریه فقه و حقوق، شماره ۵، ۱۳۸۴، ص ۱۱.

دوم همان قطعنامه نیز از کشورهای عضو خواسته است تا مرتکبین اعمال شده را به مرجع قضایی تحویل و به تناسب جدی بودن عمل تروریستی، به مجازات مناسب محکوم نمایند.<sup>۱</sup> در خصوص پدیده تروریسم و تروریسم غذایی با وجود ابهامات و اختلافات در مفهوم و شناخت دقیق آن، در اصل مبارزه با این پدیده خطرناک اختلافی وجود ندارد، زیرا موضوع اصلی حملات مهمترین ارزش‌های جامعه انسانی از جمله جان افراد بی گناه است. ضرورت برقراری امنیت اجتماعی و حفظ جان اشخاص، از طبیعی‌ترین انتظارات جامعه است. تروریسم و تروریسم غذایی پدیده نوظهور نیست بلکه شیوه‌های جدید ارتکاب آن، سازمان یافتگی و گسترش خطرهای آن برای امنیت اجتماعی انسانی سبب شده ضمانت اجرای سستی موجود در حقوق کیفری در مقابله با این پدیده، ناکارآمد و یا ناقص جلوه کند. منظور از جرم انگاری تروریسم و تروریسم غذایی، توصیف مجرمانه آن به صورت مستقل و متناسب با تحول مفهومی و مصداقی تروریسم است.<sup>۲</sup>

### بند دوم: وضع قوانین و مقررات کیفری

در این قسمت به مجموعه‌ای از قوانین و مقررات اشاره خواهیم داشت که بر اساس آن قوانین در عرصه داخلی و بین‌المللی می‌توان با تروریسم غذایی برخورد قهری و کیفری داشت.

#### • قوانین و مقررات داخلی

در حقوق داخلی ایران، عمدتاً برای تهاجم یا جنایات گسترده با توجه به متن قانون مجازات اسلامی، این دست جرایم را به واسطه گستردگی و میزان زیاد خسارات، در قالب عناوین مجرمانه افساد فی الارض<sup>۳</sup> یا محاربه می‌گنجانند که از جمله جرایم مشمول مجازات حد است

<sup>۱</sup>. طیبی فرد، سید امیر حسین، مبارزه با تامین مالی تروریسم در اسناد بین‌المللی، نشریه حقوق بین‌الملل، شماره ۳۲، ۱۳۸۴، ص ۲۸۷.

<sup>۲</sup>. آغنی، آناهیتا، مطالعه تطبیقی ماهیت و آثار بیوتروریسم در ایران و حقوق بین‌الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، ۱۳۹۵، ص ۹۳.

<sup>۳</sup>. طبق ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اخلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا

که طبق تعاریف قانونی مجازاتی است که موجب، نوع، میزان و کیفیت اجرای آن در شرع مقدس تعیین شده است.<sup>۱</sup>

اما به مرور زمان و به دلیل اینکه روشن گردید برخورد با برخی از مصادیق از جمله تروریسم غذایی با توسل به عناوین مجرمانه فعلی که در متن قوانین وجود دارد قابلیت انطباق کامل و جامع وجود ندارد، مقنن به سمت و سوی جرم‌انگاری مستقل این موضوعات حرکت نمود که یکی از ظواهر این مصادیق، مقوله تروریسم غذایی بود، در سال ۱۳۹۰ و در قالب برنامه پنج ساله توسعه، به صورت اختصاصی به بیوتروریسم اشاره شده است.

قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران موادی را به پیشگیری و مقابله با استفاده تروریستی از سلاح‌های بیولوژیک یا بیوتروریسم اختصاص داده است.

قانونگذار در بند «ج» ماده ۲۰۶ این قانون با اتخاذ و قائل شدن رویکرد امنیتی - اطلاعاتی به مقوله بیوتروریسم، مسئولیت مدیریت مقابله با تروریسم بیولوژیک را به وزارت اطلاعات محول کرده است تا با هماهنگی سایر نهادهای کشور، نسبت به تشکیل کمیسیونی ویژه در این رابطه اقدام نماید. بر این اساس وزارت اطلاعات موظف است در محدوده قوانین موضوعه کشور و در چهارچوب اختیارات قانونی خود با هماهنگی دستگاه‌های ذیربط در خصوص مورد ذیل اقدام قانونی به عمل آورد، تشکیل کمیسیون ویژه‌ای مرکب از دستگاه‌های اصلی ذیربط برای تهیه و اجرای طرح جامع مبارزه با تروریسم زیستی یا همان بیوتروریسم و تعیین

معاونت در آنها گردد به گونه‌ای که موجب اختلال شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فیالارض محسوب و به اعدام محکوم می‌گردد.

تبصره- هرگاه دادگاه از مجموع ادله و شواهد قصد اختلال گسترده در نظم عمومی، ایجاد ناامنی، ایراد خسارت عمده و یا اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع و یا علم به مؤثر بودن اقدامات انجام شده را احراز نکند و جرم ارتكابی مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد، با توجه به میزان نتایج زیانبار جرم، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می‌شود.<sup>۲</sup>

۱. اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی ۳، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳، ص ۶۱. | ۴۰۰

وظایف هریک از دستگاه‌ها به منظور مبارزه هماهنگ با بیوتروریسم به صورت یک اصل نهاده شده در کشور تا پایان برنامه تدوین و اجرای طرح جامع مبارزه با بیوتروریسم، هسته و مرکز ثقل این مقرر به شمار می‌رود، گویا قانونگذار وجود تهدیدهای جدی در این حوزه را احراز نموده و به همین دلیل است که مبارزه با آن را به صورت یک اصل نهاده شده در کشور مورد تاکید قرار داده است. بدون شک، یکی از اقدامات لازم به منظور تحقق مبارزه هماهنگ در این زمینه، تقسیم کار تقنینی، اجرایی و قضایی بوده و از آنجا که جرم انگاری نیازمند قانونگذاری می‌باشد، لازم است لوایح مربوط توسط کمیسیون مذکور تدوین شود و نماینده قوه قضاییه نیز در سازوکار مربوط عضویت داشته باشد. بر این اساس، جرم انگاری در قانون مذکور به صورت مرحله‌ای و تدریجی مطمح نظر واقع شده است. در واقع، در این قانون به صورت مستقیم در مورد جرم انگاری قانونی نشده اما تاکید گردیده که اقدامات نیازمند تقنین در رابطه با اجرای طرح جامع مبارزه با بیوتروریسم باید به تصویب مجلس برسد. واضح است که تهدید سایر اقسام تروریسم نامتعارف نیز به همان جدیت تروریسم بیولوژیک بوده و باید مورد توجه قانونگذار واقع می‌شد. از جمله قوانین و مقررات داخلی دیگر که به تروریسم غذایی به صورت غیرمستقیم اشاره داشته است، سیاست‌های کلی نظام در امور پدافند غیرعامل است، این سیاست‌ها عبارتند از: ۱. تأکید بر پدافند غیرعامل که عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد. ۲. رعایت اصول و ضوابط پدافند غیرعامل از قبیل انتخاب عرصه ایمن، پراکنده سازی یا تجمع حسب مورد، حساسیت زدایی، اختفاء، استتار، فریب دشمن و ایمن سازی نسبت به مراکز جمعیتی و حائز اهمیت بویژه در طرح‌های آمایش سرزمینی و طرح‌های توسعه آینده کشور... ۵- تهیه طرح جامع پدافند غیرعامل در برابر سلاح‌های غیرمتعارف نظیر هسته‌ای، میکروبی و شیمیایی.

قانون ایمنی زیستی مصوب ۱۳۸۸ نیز از جمله دیگر قوانین داخلی است که به این مهم توجه داشته است، بر اساس بند ج ماده ۵ این قانون، مسؤولیت حفاظت از سلامت انسان و بررسی ارزیابی مخاطرات احتمالی موجودات زنده تغییر شکل یافته‌ای که به مصرف غذای انسان

می‌رسد و همچنین مسئولیت شناسایی و اتخاذ تدابیر لازم در مورد موجودات زنده‌ای که به طور مستقیم و غیرمستقیم برای انسان بیماری زا می‌باشد بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است، کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که بعد از انجام آزمایشات میدانی، قصد رهاسازی موجودات زنده تغییر شکل یافته ژنتیکی در محدوده‌های مسئولیتی فوق‌الذکر را دارند، ضمن تهیه شناسنامه موجود زنده مزبور و رعایت مفاد بند (ج) ماده (۴) این قانون، موظف به اخذ مجوز از دستگاه‌های ذی صلاح یاد شده می‌باشند. دستگاه‌های اجرایی مذکور موظفند پس از اخذ مستندات علمی مربوط به ارزیابی مخاطرات احتمالی انجام شده توسط متقاضی، حداکثر ظرف مدت سه ماه نظر مستدل و کتبی خود را مبنی بر موافقت و یا مخالفت اعلام نمایند.

تبصره - به منظور رسیدگی به اعتراض متقاضی نسبت به نظر دستگاه‌های اجرایی ذی صلاح و حل اختلافات و یا رسیدگی به شکایات احتمالی بین اشخاص و دستگاه‌های اجرایی ذی صلاح موضوع این قانون «کمیسیون سه نفره داوری» مرکب از متخصصان مرتبط با ایمنی زیستی (حداقل دانشیار) وزارتخانه‌های «بهداشت، درمان و آموزش پزشکی»، «جهاد کشاورزی» و «سازمان حفاظت محیط زیست» و با معرفی این دستگاه‌ها و حکم «رئیس شورای ملی ایمنی زیستی» تشکیل می‌گردد.

در راستای جرم انگاری نیز در ماده ۶ مقرر شده است که در صورتی که هریک از دستگاه‌های اجرایی ذی‌صلاح در خصوص اقدامات اشخاص حقیقی و یا حقوقی فعال در زمینه فناوری زیستی جدید تخطی از مفاد این قانون مشاهده نمایند، مکلفند ضمن تعلیق موقت مجوز شخص خاطی، مراتب را برای رسیدگی قضایی به مرجع ذی صلاح قضایی ارجاع نمایند. مرجع قضایی موظف است این پرونده‌ها را در فرصت ویژه و یا فوق‌العاده رسیدگی نماید. در صورت تأیید تخلفات توسط مرجع قضایی، اگر تخلف، موجبات تضییع حقوق سایر اشخاص را فراهم نموده و یا خساراتی را به سایر اشخاص و یا زیست بوم وارد نموده باشد، شخص متخلف به جبران خسارات وارده محکوم شده و در صورت تکرار برای بار دوم، علاوه بر جبران خسارت به پرداخت دو برابر خسارات وارده به صورت جزای نقدی محکوم و کلیه مجوزهای صادره قبلی باطل و از فعالیت‌های اجرایی وی ممانعت به عمل خواهد آمد.

علاوه بر این موارد قانون مقابله با تامین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴ نیز می‌تواند یکی دیگر از قوانینی محسوب شود که به جرم‌انگاری پرداخته است و اگر اثبات شود تامین مالی برای تروریسم غذایی بوده است می‌توان طبق این قانون با این جرم برخورد نمود. علیرغم نکات مطروحه در خصوص جرم‌انگاری و قوانین ایران باید گفت که سیاست جنایی ایران در قبال جرم‌انگاری در برابر بزه‌هایی که امروزه به صورت سازمان یافته یا حرفه‌ای و با ارتکاب جرایم تروریستی در اشکال جدید و پیچیده‌ای مانند تروریسم زیستی، تروریسم کشاورزی، تروریسم غذایی و حتی در سطح مخاصمات میان کشورها به صورت جنگ زیستی، نوعاً با اهداف و مقاصد و انگیزه‌های سیاسی - اقتصادی پیدا و پنهان، مخاطره‌ها و تهدیدهای جدی را برای تحقق امنیت غذایی یا برای ایجاد ناامنی غذایی ایجاد می‌کند، روشن نیست. ضمن اینکه تعبیر پخش گسترده مواد سمی، میکروبی و خطرناک در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی ذیل عنوان جزایی افساد فی الارض، مصادیق رفتارهای مجرمانه تروریسم زیستی را به ذهن متبادر می‌کند، هرچند مقنن عنایتی به استفاده از عنوان تروریسم و تعیین یا تصدیق ارکان آن نداشته و از ذکر آن به هر دلیل، پرهیز نموده و کماکان به رسم و عنوان سنتی فقهی افساد فی الارض پایبند است.<sup>۱</sup>

### • قوانین داخلی آمریکا

به تناسب اهمیت رفتارهای دور از هنجارهای جامعه‌ی - حقوقی امنیت غذایی، ویژگی‌ها، گستره و شدت مخاطره‌های بالقوه یا بالفعل، نتایج و آسیب‌های ناشی از آنها و ماهیت نظام‌های سیاسی - اجتماعی از منظر رویکردهای متفاوت مقابله با آنها، اقتضا دارد جرم‌انگاری و پاسخ‌دهی حقوقی صورت گرفته به عنوان واکنش جامعه در برابر مرتکب صورت گیرد. همچنین جرم‌انگاری و انتخاب نوع و نحوه پاسخ‌دهی به دلیل حساسیت و تاثیر مستقیم رفتارهای مخاطره آمیز و آثار نوعاً فوری بر سلامت و بهداشت و امنیت آحاد جامعه و گسترده‌گی کنشگران متعدد زنجیره تامین غذا اعم از تولید، توزیع، مصرف کنندگان، شایان

<sup>۱</sup>. کوشا، جعفر و قربانی قلجلو، مهدی، سیاست جنایی ایران در قبال رفتارهای ناقض امنیت غذایی،

نشریه حقوقی دادگستری، شماره ۱۰۲، ۱۳۹۷، ص ۱۵۳.

توجه است. اصولاً برای اینکه عمل جرم انگاری گردد، تلاقی چهارعامل ضروری است، قانونی که عمل انجام شده را جرم بداند، مرتکب، هدف مجرمانه و یک مکانی که جرم در آن رخ دهد.<sup>۱</sup> سیاست کیفری قهری در رفتارهای پرخطر در حوزه غذا، عملاً با تداوم میل به سیاست تسامح صفر پیگیری گردید<sup>۲</sup> و اولین واکنش رسمی آمریکا به اقدامات تروریسم غذایی، تصویب قانون فدرال تامین سلامت عمومی و آمادگی پاسخ به بیوتروریسم<sup>۳</sup> در سال ۲۰۰۲ بود. به این ترتیب، آمریکا نخستین کشوری بود که افزون بر تصویب قانون جداگانه، واژه بیوتروریسم را نیز در عنوان قانون خود نیز گنجانده و از این حیث خود را به عنوان طلایه دار مبارزه با تروریسم غذایی معرفی نمود.

هدف از تصویب این قانون که به صراحت در قسمت ابتدایی آن آمده است: «ارتقای توانایی ایالات متحده آمریکا در پیشگیری، آمادگی و پاسخ به بیوتروریسم و دیگر موارد اضطراری سلامت عمومی» است.

پیش از قانون مبارزه با بیوتروریسم، هیچ مقرره‌ای در ایالات متحده آمریکا، تولید و نگهداری عامل‌های بیولوژیکی نظیر عامل سیاه زخم را ممنوع اعلام و جرم انگاری نکرده بود. این قانون به منظور کشف عامل‌های بیماری‌زا و شناسایی مرتکب آن، اختیاراتی را به اداره غذا و دارو و نیز سایر مقامات قانونی اعطاء کرده است. گفتنی است افزون بر شناسایی امنیت و ایمنی مواد غذایی و دارویی، از حق برخورداری از آب سالم نیز حمایت کیفری شده است. با این حال باید اشاره داشت که مقرره‌های ایالات متحده آمریکا پیرامون ایمنی و امنیت دارویی و غذایی محدود به قانون مبارزه با بیوتروریسم نمی‌شود و در قوانینی نظیر قانون ارتقای سلامت عمومی مصوب ۲۰۰۰، قانون حمایت در برابر بیوتروریسم کشاورزی مصوب ۲۰۰۲ و نیز قانون

<sup>۱</sup>. Shneider, H, Planing for crime prevention: ATransatlantic Perspective, London, Routledge, ۲۰۰۲, p۶.

<sup>۲</sup>. Wilson, Norbert, Zero Tolerance Rules In Food Safety and Quality, Food Policy, Volume ۴۵, ۲۰۱۴, p ۱۱۲.

<sup>۳</sup>. Public Health Security and Bioterrorism Preparedness and Response Act ۲۰۰۲.

آمادگی در برابر تمامی خطرات و بیماری‌های همه گیر مصوب ۲۰۰۶، مقرره‌هایی به منظور پاسخ به تروریسم غذایی دیده می‌شود.<sup>۱</sup>

به رغم وجود مقرره‌های مختلف به منظور پاسخ دهی به تروریسم غذایی، قانون مبارزه با بیوتروریسم به نوعی یک سند جامع پیرامون مبارزه با بیوتروریسم محسوب می‌شود، در واقع، قانون مبارزه با بیوتروریسم افزون بر گنجاندن جرایم مرتبط با اقدامات بیوتروریستی که در قانون‌های پراکنده جرم تلقی شده‌اند، نسبت به جرم انگاری برخی رفتارهای مأمورین قانونی که وظیفه نظارت، پیشگیری و تنظیم بخشی امور مربوط به اقدامات بیوتروریستی را دارند اقدام کرده است. نکته برجسته پیرامون قانون مبارزه با بیوتروریسم آنکه قانونگذار آمریکایی از شیوه حواله کیفری در پاسخ دهی به جرایم پیش‌بینی شده در قانون مذکور، استفاده کرده است. به این ترتیب که قانون مبارزه با بیوتروریسم، با ارجاع کیفرهای پیش‌بینی شده به عنوان ۱۸ از کد فدرال ایالات متحده با نام جرایم و آیین رسیدگی کیفری درصدد پاسخ کیفری بر آمده است. برای نمونه مواد ۱۷۵-۱۷۸ فصل دهم قسمت نخست عنوان ۱۸، به سلاح‌های بیولوژیکی اختصاص دارد که ماده ۱۷۵ آن برای حمل، نگهداری و تصرف غیرمجاز سلاح‌های بیولوژیکی تا ۱۰ سال حبس مقرر نموده است. به این ترتیب، یکی از اصلی‌ترین دلایل تصویب قانون مبارزه با بیوتروریسم، تکمیل و اصلاح مقرره‌های موجود در عنوان ۱۸ از کد فدرال ایالات متحده است. توضیح بیشتر اینکه فلسفه اصلی وضع قانون مبارزه با بیوتروریسم تکمیل کاستی‌های کد فدرال ایالات متحده و نیز فهم اقدامات بیوتروریستی در یک بافت تروریستی است، نه به عنوان مفهومی ساخت یافته از عناوین کلی و عمومی مجرمانه. بنابراین، کارکرد قانون مبارزه با بیوتروریسم توسعه جرم انگاری اقدامات بیوتروریستی است اما نحوه کیفرگذاری به این کیفیت است که قانونگذار به کیفرهای مقرر در قوانین عمومی و حتی خاص ارجاع داده است.

از جمع مقرره‌های دو قانون مبارزه با بیوتروریسم و عنوان ۱۸ از کد فدرال ایالات متحده میتوان دریافت که کیفرهای پیش‌بینی شده برای اقدامات بیوتروریستی بسته به موضوع رفتار و

۱. کوره پز، حسین، پاسخ کیفری به بیوتروریسم در حقوق ایران، اسناد بین‌المللی و سایر کشورها،

تهران، پژوهشگاه قوه قضاییه، ۱۳۹۶ ص ۵۲.

نتیجه حاصل از آن متفاوت است، برای نمونه چنانچه اقدامات بیوتروریستی بر ضد حیات حیوانی و تجارت آن ارتکاب یابد، بسته به نوع آسیب موضوع کیفر تعیین شده در ماده ۴۳ عنوان ۱۸ از کد فدرال ایالات متحده، جزای نقدی از هزار یا یک میلیون دلار یا حبس از یک سال تا بیست سال یا اعمال هر دو آنها، قرار خواهد گرفت یا چنانچه اقدامات بیوتروریستی منتهی به مرگ انسانی شود، مرتکب به مجازات مقرر در فصل تروریسم عنوان ۱۸ از کد فدرال ایالات متحده، حبس ابد یا اعدام محکوم خواهد شد.<sup>۱</sup>

### • قوانین و مقررات بین‌المللی

اولین بار در پروتکل ژنو ۱۹۲۱ که توسط کشورهای عضو سازمان ملل متحد به تصویب رسید، صراحتاً استفاده از گازهای خفه کننده و سمی و همچنین روش‌های باکتریولوژیک جنگی یا سلاح‌های میکروبی را در جنگ‌ها و درگیری‌های بین کشورها ممنوع اعلام داشت و این امر درست بعد از جنگ جهانی اول بود که سلاح‌های بیولوژیک به شکل وسیع توسط طرفین متخاصم به کار گرفته شده بود. مشکل عمده در ارتباط با ممنوعیت ذکر شده در پروتکل ژنو این بود که هیچ اشاره‌ای به ممنوعیت، ساخت، تولید، ذخیره‌سازی، آزمایش، نقل و انتقال و خرید و فروش اینگونه سلاح‌ها نشده بود. از این جهت بود که در کمتر از دو دهه بعد از تصویب این قانون، جهان شاهد کاربرد وسیع‌تر اینگونه سلاح‌ها در جنگ جهانی دوم بود.

در همین خصوص کنوانسیون منع توسعه تولید، ذخیره سازی سلاح‌های بیولوژیک و سموم میکروبی در ۱۹۷۲ تدیون شده و نهایتاً در سال ۱۹۷۵ تصویب و به مرحله اجرا گذاشته شد. در مقدمه این کنوانسیون عمدتاً تأکید بر اجرای پروتکل ژنو و منشور ملل متحد و همچنین تأکید بر پایبندی و تعهد کلیه کشورهای عضو بر اجرای روش‌های موثر و پایا در جلوگیری از تولید و توسعه سلاح‌های بیولوژیک و همچنین معدوم کردن سلاح‌های موجود در قلمرو آنها که قبل از اجرایی شدن این کنوانسیون تولید شده‌اند گردیده است.

این کنوانسیون در اصل دو هدف را دنبال می‌کند، اول جلوگیری و ممانعت از استفاده از عوامل میکروبی و توکسین‌های آنها به منظور مقاصد غیرانسانی و جنگ طلبانه و به طور کلی

بیوتروریسم و تروریسم غذایی. دوم تسهیل و تقویت کاربرد اینگونه عوامل و دانش فنی و تکنولوژیک مربوطه در راستای خدمت به جامعه انسانی و اهداف صلح طلبانه که هدف اول در اجرای ماده ۱ و بعضی مواد دیگر که به تبع آن آمده‌اند متجلی شده و هدف دوم که دربرگیرنده بیشترین استفاده از عوامل بیولوژیک می‌باشد که در اجرای ماده ۱۰ تامین شده است. در خصوص مبارزه قانونی با بیوتروریسم می‌توان به قانون منع استفاده از سلاح‌های بیوتروریستی اشاره داشت که بر اساس ماده ۲۳ معاهده و چهارم ۱۹۰۷ لاهه و بند ۲ ماده ۳۵ پروتکل ۱۹۷۷ تصویب شد و دلیل اصلی ممنوعیت، جلوگیری از بلایا و مصائب زاید و غیرضروری و عدم تمایز میان نیروهای نظامی و غیرنظامی بوده است، هزینه لازم برای این فناوری، بسیار کمتر از هزینه توسعه سلاح‌های شیمیایی و هسته‌ای است و کاربرد آن تبعات بسیار وحشتناک دارد.<sup>۱</sup>

در مقررات صلیب سرخ جهانی نیز به این موضوع اشاره شده است، در قاعده ۷۳ بیان شده است که استفاده از سلاح‌های بیولوژیک ممنوع است. رویه دولت‌ها این قاعده را به منزله یک قاعده عرفی حقوق بین‌الملل در هر دو زمینه درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی قابل اعمال می‌داند. این قاعده نسبت به آن دسته از سلاح‌های بیولوژیکی اعمال می‌گردد که بر انسان اثر می‌گذارد. شمول یا عدم شمول این قاعده نسبت به موارد بیولوژیک تاثیرگذار بر رشد و نمو گیاهان ذیل قاعده ۷۶ مورد بحث قرار گرفته است. ممنوعیت استفاده از سلاح بیولوژیک در درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی مبتنی بر پروتکل گاز ژنو و کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک است.<sup>۲</sup>

سی و هفت دولت از دولت‌هایی که به پروتکل گاز ژنو پیوستند، قید تحفظی را برای خود قائل شدند که آنها نیز بتوانند مقابله به مثل کنند. از آنجا که ۱۷ کشور از قید تحفظ در استفاده از سلاح انصراف داده‌اند، لذا فقط ۲۰ کشور هنوز به این قید باقی هستند. البته ۱۸ دولت از ۲۰ دولتی که این شرط را حفظ کرده است، استفاده از این سلاح را حتی در مقام اتخاذ تلافی

۱. توکلی، حمیدرضا، آسیب پذیری مواد غذایی در مقابل تهدیدات بیولوژیکی، مقاله ارائه شده در دومین همایش سراسری پدافند جنگ‌های نوین، دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۸۲، ص ۲۱۳.

۲. آغنی، آناهیتا، منبع پیشین، ص ۴۸.

جویانه نیز غیرقانونی محسوب می‌کنند، بنابراین، در حال حاضر، آنگولا و اسرائیل تنها کشورهایی هستند که قید تحفظ خود را حفظ کرده‌اند و عضو کنوانسیون سلاح بیولوژیک نیستند. بر اساس اقداماتی که برای حذف سلاح بیولوژیک، در طی سه دهه گذشته به عمل آمده میتوان نتیجه‌گیری کرد که کشورها معتقدند این سلاح نباید وجود داشته باشد و در نتیجه نباید تحت هیچ شرایطی، حتی در درگیری‌های مسلحانه غیر بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد.<sup>۱</sup> در همین خصوص می‌توان به کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با تامین مالی تروریسم نیز اشاره کرد که می‌تواند تامین کنندگان مالی مرتکبین بیوتروریسم را هدف قرار دهد.

متن کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با تامین مالی تروریسم در سال ۱۹۹۹ توسط مجمع عمومی مورد تصویب قرار گرفت و سه تعهد اصلی برای کشورهای عضو قائل شد:

۱. جرم انگاری تامین مالی تروریستی در قوانین جزایی.  
۲. همکاری گسترده با سایر کشورهای عضو و ارائه معاضدات قضایی در موضوعات مربوط به کنوانسیون.

۳. وضع مقررات و الزامات مربوط به ایفای نقش موسسات مالی در کشف و گزارش دهی موارد تامین مالی اعمال تروریستی.<sup>۲</sup>

از جمله دیگر اسناد و مقررات مقابله کیفری با بیوتروریسم، کنوانسیون پکن مصوب ۲۰۱۰ می‌باشد، به منظور پاسخ دهی کافی به گونه‌های نوین و تهدیدهای نوپیدای تروریستی، کنوانسیون پکن<sup>۳</sup> در سال ۲۰۱۰ میلادی به تصویب رسید. این کنوانسیون افزون بر حمایت از اشخاص و اموال در داخل و خارج از هواپیما و نیز جرم انگاری استفاده عمدی از هواپیما به

<sup>۱</sup>. هنکرتز، ژان ماری، حقوق بین‌الملل بشر دوستانه عرفی، ترجمه دفتر امور بین‌الملل قوه قضایی جمهوری اسلامی ایران و کمیته صلیب سرخ، تهران، نشر مجد، ۱۳۹۱، ص ۲۹۱.

<sup>۲</sup>. طیبی فرد، منبع پیشین، ص ۲۷۱.

<sup>۳</sup>. International Convention for the Suppression of act of Nuclear Terrorism ۲۰۰۵.

منظور ایراد صدمه به محیط زیست، رفتارهای قابل ارتکاب از گذر حمل و نقل هوایی را نیز به مثابه جرایم مرتبط با حمل و نقل هواپیمایی پیش‌بینی کرده است.<sup>۱</sup>

یکی از این دسته جرایم، حمل و نقل سلاح‌های کشتار جمعی، بیولوژیکی و شیمیایی از گذر سامانه‌های هوانوردی غیرنظامی است. البته پیش‌تر از کنوانسیون پکن، پروتکل الحاقی به کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی علیه امینی دریانوردی مصوب ۲۰۰۵، استفاده از حمل و نقل دریایی برای انتقال سلاح‌های کشتار جمعی را جرم دانسته بود، از این رو هدف اولیه دو سند پیش گفته، از یک چشم انداز، جرم انگاری جرایم مقدماتی مرتبط با بیوتروریسم به مثابه جرمی مستقل است و از چشم اندازی دیگر، کارکرد اصلی آنها را میتوان پیشگیری از ارتکاب بیوتروریسم از گذر سلاح‌های کشتار جمعی دانست.<sup>۲</sup>

### بند سوم: افزایش مجازات‌ها و کیفرها

در قوانین و مقررات، مجازات‌هایی برای تروریسم در نظر گرفته شده است که برخی از آنها قابلیت تشدید دارد، البته رویکرد ما در این قسمت این است که برای بازدارندگی از تروریسم غذایی باید مجازات‌ها افزایش پیدا کند و برخورد کیفری به صورت جدی‌تری دنبال شود.

تحلیل شخصی ما این است که حسب مورد ممکن است سابقه کیفری افراد باعث این شود که امید به اصلاح آنها و یا باز اجتماعی کردن آنها با مجازات‌هایی که وضع شده است، بسیار کاهش یابد، لذا قاضی رسیدگی کننده، برای اینکه بتواند مجازات را دارای اثر قابل توجه بر شخص مرتکب جرم نماید، این اختیار را خواهد داشت که به درجه و میزان مجازات بیافزاید. لذا هرچند که هدف اولیه و اصلی مجازات، تحمیل مجازات سنگین و مشدده بر مجرمین نیست، اما به هر حال در مواقعی با توجه به نوع جرم، شخصیت مجرم و روال پرونده، قانون این اختیار را به قاضی داده است تا از ابزار تشدید مجازات نیز بهره ببرد. به هر روی برخی از این مجازات‌ها که در قوانین پیش‌بینی شده است این است که مثلاً در ماده ۲ قانون مبارزه با تامین مالی تروریسم مقرر شده است که تامین مالی تروریسم در صورتی که حکم محاربه یا افساد فی الارض تلقی شود مرتکب به مجازات آن محکوم می‌شود و در غیر این صورت علاوه بر

<sup>۱</sup>. Saul, Ben, Research Handbook on International Law and Terrorism, Edward Elgar Publishing Limited, ۲۰۱۴, p ۶۸.

<sup>۲</sup>. کوره پز، حسین محمد، منبع پیشین، ص ۳۹.

مصادره وجوه و اموال موضوع ماده ۱ این قانون به نفع دولت، به مجازات دو تا پنج سال حبس و جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر منابع مالی تامین شده محکوم می‌شود.

در همین زمینه ماده ۷ سردستگی و سازماندهی را مطرح کرده و از علل مشدده جرم تلقی کرده است و یا در ماده ۶، دادگاه را مکلف کرده است که تامین کنندگان مالی تروریسم را علاوه بر مجازات اصلی، حداکثر به دو مورد از مجازات تکمیلی محرومیت از حقوق اجتماعی مطابق قانون مجازات اسلامی، محکوم کند.<sup>۱</sup>

### بند چهارم: وضع ضابط خاص و دادگاه اختصاصی

در مقام تعریف ضابط مقرر شده است که ضابطان دادگستری یا پلیس قضایی مأمورینی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان عمومی یا سایر مراجع قضایی در کشف و تحقیق مقدماتی جرم، حفظ آثار و دلایل آن و جلوگیری از فرار و اختفای متهم، به موجب مقررات قانون اقدام می‌کنند.<sup>۲</sup>

در همین زمینه برخی دیگر بیان داشته‌اند که ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی برای کشف جرم، بازجویی مقدماتی از متهم و نیز جلوگیری از فرار یا پنهان شدن او و سرانجام، حفظ آثار و دلایل جرم، طبق ضوابط قانونی، اقدام می‌کنند.<sup>۳</sup> ضابطان دادگستری، علاوه بر آنکه نقش بارزی در کشف جرایم دارند، در شناسایی مجرمان و اجرای دستورات و آرای مقامات قضایی نیز وظایف اساسی بر دوش دارند، به نحوی که در بسیاری موارد گزارش این ضابطان منشاء تعقیب کیفری یا تصمیمات قضایی قرار می‌گیرد و یا به عنوان اشخاص حاضر در صحنه جرم، در رویارویی مستقیم با مجرمان قرار می‌گیرند.

بدیهی است آشنایی این ضابطان با قوانین و مقررات حوزه تروریسم و تروریسم غذایی، تخصص این ضابطان در نحوه تنظیم گزارش‌ها و انجام اقدامات ضروری اولیه در قبال تروریسم غذایی در زمره موارد با اهمیتی است که تحقق آن در گرو وجود ضابطان ویژه جرایم تروریسم غذایی است.

۱. میرکمالی، علیرضا، منبع پیشین، ص ۴۴۱.

۲. آخوندی، محمود، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر مجد، ۱۳۸۹، ص ۲۷.

۳. آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر سمت، ۱۳۹۵، ص ۱۰۴.

با وجود این اهمیت، ضابطان خاص در جرائم تروریسم غذایی در قوانین داخلی پیش‌بینی نشده است، در صورتی که پیش‌بینی آن می‌تواند دارای آثار مفیدی باشد، هرچند ماده ۳۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و اصلاح مقررات مربوط به ضابطان دادگستری، گام‌های مثبتی را در خصوص الزامی کردن فراگیری مهارت‌های لازم با گذارندن دوره‌های آموزشی تحت نظر مرجع قضایی و تحصیل کارت ویژه برای احراز عنوان دادگستری برداشته است که نسبت به قانون سابق آیین دادرسی کیفری، اقدامی مثبت و گامی رو به جلو محسوب می‌شود، ولی با توجه به اینکه آموزش‌های عمومی ناظر به مواردی همچون تشخیص حقوق و تکالیف ضابطان و اشخاص در مواجهه با جرایم مشهود و غیر مشهود است و نه آموزش‌های تخصصی مربوط به دعاوی تروریسم غذایی، تا رسیدن به نقطه مطلوب همچنان فاصله است و ضرورت تشکیل ضابطان دادگستری خاص جرایم تروریسم غذایی به صورت عام‌الشمول ملموس به نظر می‌رسد.<sup>۱</sup> دادگاه‌های اختصاصی کیفری نیز بر خلاف دادگاه‌های تخصصی، در مقابل دادگاه عمومی قرار دارند و صلاحیت رسیدگی به هیچ جرمی را ندارند مگر اینکه قانون، صلاحیت رسیدگی را به صورت صریح و منصوص به آنها تفویض کرده باشد. در حالی که دادگاه عمومی، صلاحیت رسیدگی به هر جرمی را دارد مگر اینکه بر اساس نص قانون، رسیدگی به جرمی از صلاحیت آن دادگاه خارج شده باشد.<sup>۲</sup>

رسیدگی به برخی از دعاوی به علت خصوصیت ویژه آنها در دادگاه‌های عمومی امکان‌پذیر نمی‌باشد. از این‌رو رسیدگی به آنها احتیاج به مراجعی اختصاصی دارد که با تشریفات خاص دادرسی اداره می‌شوند. این مراجع برحسب مورد به برخی از امور خاص رسیدگی می‌نمایند، بنابراین قضات آن نیز باید دارای اطلاعات خاص در زمینه مربوطه بوده و یا از اشخاصی باشند که به دعاوی مربوط به همین صنف رسیدگی می‌نمایند.

با توجه به توضیحات فوق، باید گفت که تحقق یک سیاست جنایی مطلوب، مستلزم اتخاذ سیاست‌های منسجم و هماهنگ تقنینی، اجرایی، قضایی و مشارکتی است و همانطور که وضع

<sup>۱</sup>. پوربافرانی، حسن و همتی، مرضیه، نقد سیاست کیفری ایران در قبال جرایم زیست محیطی، نشریه

مجلس و راهبرد، شماره ۸۷، ۱۳۹۵، ص ۲۶۵.

<sup>۲</sup>. خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر شهردانش، ۱۳۹۵، ص ۱۱۹.

قوانین صریح، شفاف و به دور از تشتت و پراکندگی و اجرای این قوانین از شاخصه‌های یک سیاست جنایی کارآمد محسوب می‌شود، نظارت بر اجرا، پیشگیری از نقض و برخورد با تخلف از قوانین نیز ضامن نیل به اهداف سیاست جنایی می‌باشد. اتخاذ واکنش متناسب با شدت و اهمیت جرم تروریسم غذایی نیازمند آگاهی قضات نسبت به شدت لطمات وارده ناشی از آن است که متأسفانه فقدان این آگاهی منجر به شکل‌گیری یک سیاست قضایی معارض با سیاست تقنینی می‌شود. از سوی دیگر، فقدان دادگاه ویژه برای رسیدگی به جرم تروریسم غذایی، سبب می‌شود که رسیدگی به این پرونده‌ها با اطاله دادرسی مواجه شده و برای مدت زمان طولانی به طول بیانجامد، حال آنکه با عنایت به ابعاد خسارات احتمالی ناشی از تروریسم غذایی، در برخی موارد فوریت در واکنش مناسب می‌تواند موجب جلوگیری از تبعات مرگبار زیانباری شود که با طولانی شدن زمان از دست می‌رود. تمامی این موارد و این موضوع که اساساً تشکیل دادگاه‌های اختصاصی جلوه‌های از اهمیت موضوع و سبب انسجام رویه قضایی می‌گردد، ضرورت تشکیل دادگاه‌های اختصاصی را می‌رساند. مطالعه قوانین و مقررات کیفری در حوزه آیین دادرسی از ابتدا تا کنون حاکی از خلا قانونی در خصوص لزوم تشکیل دادگاه‌های اختصاصی یا تخصصی در عرصه تروریسم غذایی است و هرچند قانون جدید آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ این اجازه را به ریاست قوه قضاییه اعطا کرده است که به تشکیل دادرهای تخصصی مبادرت ورزد اما اقدامی در خصوص تشکیل دادرهای تخصصی جرایم زیست محیطی صورت نگرفته است.

### بخش دوم: روش غیر کیفری

پس از بررسی روش‌های قهری ایران و آمریکا برای مقابله با تروریسم غذایی، اینک به بررسی راهکارهای غیر کیفری مقابله با این پدیده اشاره خواهیم کرد.

### بند اول: افزایش زحمات ارتکاب جرم

یکی از تکنیک‌های پیشگیری وضعی دشوار کردن یا افزایش دشواری ارتکاب جرم است که معمولاً از طریق دشوار سازی دسترسی به سیل یا آماج بالقوه جرم، فرصت زدایی و کنترل

ابزار ارتکاب جرم، محقق می‌شود.<sup>۱</sup> به عبارت دیگر در این روش به دنبال این هستیم تا در تروریسم غذایی، با ایجاد موانعی، مرحله گذار از اندیشه به فعل مجرمانه و تروریسم غذایی را دشوار و در صورت امکان حتی غیرممکن سازیم تا از این طریق، مرتکب با ملاحظه دشواری‌ها و مشکلات ارتکاب تروریسم غذایی، تمایل خود را به ارتکاب از دست بدهد.

### بند دوم: کاهش سود و منافع حاصل از ارتکاب جرم

این تکنیک بر اساس نظریه انتخاب معقول و نظریه اقتصادی جرم بنا می‌باشد. مطابق این نظریه فرد بزهکار با سنجش سود و زیان حاصله از جرم زمانی دست به ارتکاب جرم می‌زند که منافع حاصله بیش از ضرر و زیان احتمالی باشد. از بین بردن سود حاصله از جرم، از دسترس خارج کردن آماج‌های جرم و نهان کردن آماج جرم از جمله راهکارهای این تکنیک می‌باشد.

به بیان دیگر، یکی دیگر از راهبردهای پیشگیری وضعی که جرم‌شناسی مانند کلارک نیز به آن می‌پردازد کاهش میزان درآمد و سود حاصل از ارتکاب جرم برای مجرمین است. این روش اشکال متنوعی دارد که عمده آنها عبارت‌اند از: حذف آماج‌های جرم، تقلیل وسوسه‌ها و حاکم کردن قواعد خاص بازدارنده در خصوص حذف آماج‌های جرم. می‌توان گفت با حذف یک آماج که مورد توجه مجرمین است و تبدیل آن به نوع دیگری که آن خصوصیات را نداشته باشد، می‌توان برنامه‌های ارتکاب جرم را از بین برد یا کاهش داد.

### بند سوم: ایمن ساختن مواد غذایی مورد هدف تروریست‌ها

از جمله راهکارهای پیشگیری از تروریسم غذایی که ذیل پیشگیری وضعی تعریف می‌شود، از بین بردن موقعیت جرم برای مرتکبین تروریسم غذایی است، بدین معنا که چون هدف و غایت نهایی تروریسم غذایی، مواد غذایی، آب آشامیدنی و یا محصولات دامی و کشاورزی است که نهایتاً منجر به خوراک خواهند شد، می‌توان با بالا بردن ضریب امنیتی و ایمن ساختن محصولات و مواد غذایی، هدف اصلی تروریسم غذایی را از دست مرتکبان آن خارج ساخت. به بیان دیگر باید گفت زمانی که بستر مناسب برای وقوع جرم وجود نداشته باشد،

<sup>۱</sup>. نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)، دوره دکتری حقوق کیفری و

میزان ارتکاب آن جرم به شکل قابل توجهی کاهش خواهد یافت، در نتیجه چون بستر تروریسم غذایی، مواد و محصولات غذایی هستند، با بالا بردن ایمنی آنها می‌توان تروریسم غذایی را کاهش داد.

ابزارهای افزایش ایمنی مواد غذایی شامل چندین موضوع می‌شود که در مراحل مختلف ایجاد مواد غذایی قابلیت اجرا شدن دارند، به عنوان نمونه، افزایش ایمنی کارخانه‌های تولیدی، تجهیز ساختن کارخانه‌ها برای واکنش و حساسیت نشان دادن به بالارفتن سطح آلودگی یا مسمومیت مواد غذایی، جلوگیری از ورود و خروج‌های مشکوک، افزایش ضریب ایمنی آزمایش‌های مواد غذایی جهت تضمین سلامت آنها، بالا بردن حساسیت امنیتی پخش و توزیع مواد غذایی از مبادی تولیدی به مبادی توزیعی و دور ماندن آنها از دستکاری و جابجایی توسط افراد ناشناس، بالا بردن قدرت جمع‌آوری سریع محصولات غذایی توسط تولیدکنندگان و کارخانه‌ها برای جلوگیری از نشر آلودگی در صورت احتمال بروز آن، محافظت از مزارع و دام‌ها توسط دوربین‌های مداربسته و نیروهای محافظتی برای جلوگیری از ورود و خروج یا محافظت پزشکی از تزریق یا نمونه‌برداری و چک کردن خوراک دام یا سموم کشاورزی، آزمایش‌های پزشکی مداوم و موارد بی‌شمار دیگر می‌تواند تنها بخشی از تدابیر ایمن‌کننده مواد غذایی برای جلوگیری از تروریسم غذایی باشد.

در ایالات متحده آمریکا با توجه به ویژگی‌های عوامل تروریسم غذایی، به ویژه کشندگی بالا، امکان عدم تشخیص سریع و به موقع و عدم وجود واکسن و سیستم ایمن سازی بر علیه بسیاری از آنها، اهمیت توجه به پیشگیری و کنترل آب و مواد غذایی از تروریسم غذایی بیش از پیش روشن شده است. در آمریکا بسیاری از عملیات‌های دفاعی موفق قبل از وقوع تخدید طراحی می‌گردند، زیرا در هنگام بروز تهدیدات تروریسم غذایی و با توجه به دلایل ذکر شده در بالا و ترس و وحشت ایجاد شده در مردم امکان برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری بسیار دشوار می‌باشد، به همین دلیل در ایالات متحده آمریکا، مراقبت از مواد غذایی وارداتی و تولیدات داخلی، بسته‌بندی محصولات، ماشین آلات، کارکنان شاغل در امر تغذیه و مواد غذایی و آموزش

مدارم مردم و دستیابی به تکنیک‌ها و روش‌های تشخیص سریع تروریسم غذایی، از مهمترین اقداماتی است که برای پیشگیری و کنترل تهدیدات تروریسم غذایی به آن توجه می‌شود.<sup>۱</sup>

### بند چهارم: افزایش ریسک ارتکاب جرم

در این مورد به بزهکار بالقوه در جرم تروریسم غذایی اعلام می‌شود که در صورت تبدیل اندیشه مجرمانه به عمل، قطعاً مشاهده، کنترل و دستگیر خواهد شد. به عبارت دیگر در این روش، با اعمال نظارت بر برخی رفتارها و ایجاد رویت پذیری و ردیابی رفتارهای مجرمانه به کمک ابزار مجهز به فن آوری اطلاعات و علم روز و بالا بردن ضریب امنیتی فرآورده‌های غذایی و کشاورزی و دامی، افراد دارای تمایلات مجرمانه در تروریسم غذایی، احساس خطر نسبت به شناسایی و شرم‌ساری را درک نموده و تمایل به ارتکاب تروریسم غذایی در آنها کاهش می‌یابد.

همچنین کنترل و نظارت بر موقعیت‌هایی که احتمال ارتکاب جرم تروریسم غذایی در آنها وجود دارد، به عنوان یکی از تکنیک‌های پیشگیری وضعی و بالا بردن خطر شناسایی و دستگیری بزهکار از طریق کنترل و نظارت و کاهش سود و منافع احتمالی، به عنوان تکنیک‌های پیشگیری وضعی از تروریسم غذایی قابل توجه است.

به بیان دیگر، گفتنی است که این روش، خطر شناسایی و دستگیری مرتکبین را از طریق کنترل و نظارت افزایش می‌دهد ولی باید توجه داشت که در حقوق داخلی، هدف پیشگیری نباید کاربرد هر وسیله یا اقدامی را توجیه نماید و بهانه‌ای جهت توسل به مقررات خاص و فوق‌العاده گردد.<sup>۲</sup> بلکه باید کلیه این مسایل با رعایت اصول قانونی و قضایی و رعایت حقوق و آزادی‌های افراد صورت پذیرد. این قبیل اقدامات که نوعی نظارت و کنترل قانونمند محسوب می‌شود، خطر شناسایی جرم را افزایش داده و نتیجه کاهش این نوع جرایم را به دنبال دارد.

<sup>۱</sup>. خسروی، مژگان، بیوتروریسم در آب و مواد غذایی، نشریه یافته، شماره ۳، ۱۳۹۶، ص ۷.

<sup>۲</sup>. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، منبع پیشین، ص ۵۶۷.

## بخش سوم: استفاده از روش‌های پیشگیری اجتماعی

در ادامه بحث پیشگیری وضعی و طرق پیشگیری از تروریسم غذایی با توسل به روش‌های وضعی، اینکه به استفاده از روش‌های پیشگیری اجتماعی از تروریسم غذایی اشاره خواهیم کرد.

### بند اول: تلاش برای افزایش سطح آگاهی و اطلاع رسانی

هرچند کوشش‌ها برای دستیابی به آمار جرایم مرتبط با محصولات غذایی همانند تروریسم غذایی به دلیل نبود سازوکارهای گزارش‌دهی و ثبت سوابق و گاهی مسائل امنیتی دشوار است، لکن، تهیه آمار و ارقام جرایم ارتكابی مرتبط، تعیین نوع جرایم پرتکرار، شیوه و نحوه ارتكاب این جرایم و در اختیار عموم قرار دادن این اطلاعات با حفظ حریم خصوصی اشخاص از ابزارهای دیگری است که می‌توان جهت آگاه‌سازی جامعه از تهدیدات این فضا استفاده کرد. رسانه‌های جمعی از جمله روزنامه و نشریات، صدا و سیما و اینترنت و ماهواره از جمله ابزارهایی هستند که می‌توان از آنها جهت اطلاع‌رسانی عمومی در خصوص تروریسم غذایی استفاده کرد. جهت عملی کردن این هدف باید نهادها و محققینی در این زمینه برای انجام فعالیت‌های تحقیقی و آمارگیری اختصاص‌یابند تا بتوانند با همکاری مراجع قضایی و نهادهای اجرایی میزان جرایم ارتكابی، نوع جرایم، نحوه ارتكاب و سایر مشخصات مربوط به تروریسم غذایی را استخراج کرده و با استفاده از یافته‌های جرم‌شناسی، علت ارتكاب این جرایم را شناسایی و راه‌های مقابله با آن را مشخص کنند. سپس از طریق رسانه‌های عمومی یافته‌های خود را به اطلاع عموم رسانده و در اختیار نهادهای ذی‌ربط قرار داده تا بتوان بر اساس این آمار سیاست جنایی متناسب با آن را تدوین نمود. در ایالات متحده آمریکا نیز توجه خاصی به اطلاع رسانی و آگاهی‌شده است، به عنوان نمونه آموزش‌های مک‌گراف در قالب پیام‌های «ذره‌ای از جرم بکاهید» در سال ۱۹۷۹ به عنوان یکی از پروژه‌های مهم پیشگیری از جرم از راه وسایل ارتباط جمعی در آمریکا بود. اصلی‌ترین وسیله ارتباط جمعی برای رساندن پیام، آگاهی‌های عمومی است. نتایج این فعالیت‌ها در آمریکا نشانگر این است که استفاده از اطلاع رسانی و آگاهی نقش مثبتی در پیشگیری دارد، مثلاً در برنامه فوق‌الذکر در آمریکا، مشخص نمود که طی دو سال اول، پیام‌ها تاثیر فراوانی روی جامعه آمریکایی داشته است. بیش

از نیمی از پاسخ دهندگان، حداقل یکی از آگهی‌ها را دیده یا شنیده بودند و روی دانش، طرز برخورد و رفتارهای مربوط به پیشگیری از جرم شهروندان تاثیر داشته است و آنها مطالب جدیدی از پیشگیری آموخته بودند.<sup>۱</sup>

### بند دوم: لزوم همکاری‌های بین‌المللی در مبارزه علیه تروریسم غذایی

امروزه، دیگر نمی‌توان امنیت ملی را همانند گذشته در ارتباط با مسائل نظامی و مرزهای داخلی و خارجی تعریف کرد، بلکه امروزه، خطر افت کیفیت زندگی شهروندان نیز نوعی تهدید برای امنیت ملی محسوب می‌شود. در گذشته، تهدیدهای نظامی از محل جغرافیایی خاصی برخوردار بودند، در نتیجه، مقابله با آن دست کم از جهت شناسایی کارچندان دشواری نبود. تهدیدهای مربوط به تروریسم غذایی را صرفاً با شیوه‌های سنتی همانند به کارگیری ارتش و نیروی پلیسی نمی‌توان مهار کرد و برای مقابله با آنها تلاش دولت‌ها به تنهایی کافی نیست و همکاری مؤثر و دوجانبه دولت‌ها و بخش خصوصی را که دارای منافع مشترکی در برخورد با اینگونه تهدیدها هستند، می‌طلبد.

پس از جنگ جهانی دوم تهدیدات گسترده‌ای جهان را فراگرفته است و به تبع آن امنیت ملی کشورها به مخاطره افتاده است. این مسئله در سطح بین‌المللی که جنگ‌های فیزیکی و روانی در آن جریان داشت و تلاش دولت‌های این حوزه و نیز نیروهای فرمانطقه‌ای همواره به ایجاد طرح‌های امنیتی در راستای اهداف خود معطوف بوده است که می‌توان اقدامات تروریسم غذایی را نیز در این زمینه مورد توجه قرار داد. لازم به ذکر است برای اقدام در مقابل تهدیدات امنیتی چند شاخص دارای اهمیت بسیاری می‌باشد و این عوامل درک سیستم را در برابر تهدیدهای امنیتی شکل می‌دهند که عبارتند از:

۱. دانش: که مرتبط با شناخت افراد با تهدیدهای امنیتی می‌باشد و عواملی چون جدید بودن تهدید امنیتی، داشتن شناخت و فهم از تهدیدهای امنیتی در آن مؤثر است؛

<sup>۱</sup>. بابائیان، علی و کرمی، ذبیح الله، نقش آموزش همگانی در پیشگیری از جرم، نشریه مطالعات پیشگیری

از جرم، شماره ۲۴، ۱۳۹۱، ص ۱۷.

۲. تأثیر: که مواردی چون مدت زمان شیوع تهدید، محدوده در برگیرنده تهدید امنیتی و این که در رسانه‌ها به آن پرداخته شده باشد را شامل می‌شود؛
۳. شدت: که مواردی چون آشکارشدن اطلاعات شخصی افراد به واسطه این تهدید و شدت خسارت‌های ناشی از تهدید امنیتی را شامل می‌شود؛
۴. احتمال: احتمال روی دادن و داشتن سابقه از تهدید امنیتی، یکی از عواملی است که باعث توجه بیشتر افراد به تهدید امنیتی می‌شود؛
۵. کنترل: که با قابل کنترل بودن تهدید، امکان کاهش تأثیرات منفی آن و قابل جبران بودن خسارت‌های ناشی از تهدید مرتبط است؛
۶. آگاهی: که مرتبط با میزان آگاهی از وجود تهدید امنیتی است.

بایستی به این موضوع توجه داشت که به دلیل آثار و نتایج شدیدی که این جرایم در پی دارد، هر قدر هم که قوانین سخت گیرانه‌ای در مورد آن تصویب شود، باز هم امکان بروز دارد زیرا تعدد مرتکبین و شانس ناشناس ماندن مرتکبین و عدم قابلیت ردیابی آنها چنین مزیت‌هایی را ایجاد نموده است. از این رو، باید تا حد ممکن در محور سیاست‌های پیشگیرانه از آسیب و اقدامات حقوقی از طریق مراجع و سازمان‌های بین‌المللی و تدابیر نظارتی در این خصوص، برنامه‌ریزی شود. همچنین همکاری و تعاون با مجامع بین‌المللی در زمینه حقوق ماهوی، شکلی و بین‌المللی و نیز همکاری با مجامع علمی و دانشگاهی دنیا و تبادل افکار و تجربیات آنها می‌تواند در کاهش آسیب‌ها در این حوزه مؤثر واقع شود. برای توسعه همکاری‌های بین‌المللی در خصوص مبارزه با تروریسم و به خصوص تروریسم غذایی لازم است تدابیر جدیدی در نظام‌های حقوقی داخلی کشورها و معاهدات و پروتکل‌های بین‌المللی اتخاذ شود و زیرساخت‌های حقوقی و اداری مقتضی برای پیشگیری و مبارزه با تروریسم غذایی ایجاد گردد. همکاری‌های بین‌المللی در سطوح منطقه‌ای و جهانی می‌تواند در مقابله با تروریسم غذایی نقش مؤثری ایفاء نماید. در این راستا ضرورت انعقاد معاهده‌ای خاص در مورد ممنوعیت حملات غذایی بیش از پیش احساس می‌شود. باشد که دولت‌ها با تلاش در تحقق این موارد، از تحقق چنین جرایمی پیشگیری نمایند.

در ایالات متحده آمریکا، بسیار به جلب همکاری‌ها برای مقابله با تروریسم غذایی توجه شده است، این همکاری‌ها دو رویکرد دارد که در آمریکا مورد اقبال قرار گرفته است، یک بعد همکاری مربوط به همکاری آمریکا با نهادهای بین‌المللی است و بعد دیگر همکاری بخش‌های عمومی و دولتی در داخل خود آمریکا برای مقابله با تروریسم غذایی است، به عبارت دیگر باید گفت که در آمریکا یک راهکار ائتلافی یا مشارکتی پیشنهاد شده است که شامل مشارکت‌ها با سازمان‌های دولتی و خصوصی مهم است و می‌تواند توانایی آمریکا را برای جلوگیری از حملات زمینی، پاسخ دادن به آنها و جبران این حملات به زیرساخت‌های ملی غذا و کشاورزی، افزایش دهند.<sup>۱</sup> چون کشاورزی، یک سازمان حساس در آمریکا است برای آوردن اطلاعات و توانمندی‌های سازمانی به منظور پیشگیری کارآمد و پاسخ به تروریسم غذایی، مسئولیت هم برعهده بخش دولتی و هم خصوصی قرار می‌گیرد. لذا به منظور شناسایی صریح نقش‌های متقابل و مسئولیت‌ها و گسترش راهکاری متناسب و هماهنگ برای شناسایی سلاح‌های زیستی و تهدیدات تروریسم غذایی، این مساله برای دولت مرکزی، دولت‌های محلی، و ایالتی آمریکا و همچنین برای بخش کشاورزی تجاری بسیار حیاتی است. البته در خصوص همکاری‌های نهادهای مختلف در ایالات متحده برای پیشگیری از تروریسم غذایی باید گفت با توجه به دامنه گسترده فعلی استراتژی آمریکا، خطرات پاره پاره شدن مسئولیت یا کمبود هماهنگی زیاد است، آنچه مغفول مانده و از استراتژی تهدیدات تروریسم غذایی فعلی جا مانده، حس نیاز برای نقش مهم هماهنگی در حکومت فدرال است. این نقص می‌تواند دست کم در دو وضعیت معین ملاحظه شود: ۱- کمبود یک هماهنگ کننده قوی فدرال در کاخ سفید و ۲- فقدان شفافیت در نقش‌های مربوط به وزارت‌های خدمات انسانی و سلامت و امنیت داخلی ایالات متحده آمریکا در آمادگی و پیشگیری از تروریسم غذایی و نیز نقش آن‌ها در فعل و انفعال با موسسات فدرال دیگر مانند سازمان تحقیقات فدرال یا پلیس فدرال<sup>۲</sup>، وزارت دادگستری<sup>۳</sup> و جامعه اطلاعاتی.<sup>۱</sup>

<sup>۱</sup>. هنری اس، پارکر، تهدیدات زیستی کشاورزی: راهبرد دولت آمریکا در رویارویی با تهدید، ترجمه محمدرضا جعفری زاده و محمدرضا داهی، تهران، نشر لوح نگار، ۱۳۹۰، ص ۷۷.

<sup>۲</sup>. FBI.

<sup>۳</sup>. DOJ.

براساس بررسی انجام شده در سال ۲۰۰۴، بیش از ۲۵ جایگاه تعیین شده توسط ریاست‌جمهور و تایید شده توسط سنا در حکومت فدرال با مسئولیت برای سازماندهی واکنش فدرال برای تهدیدات بیولوژیکی و تروریسم غذایی شناسایی شد. با احتساب گماشته‌های ارشد سیاسی و حرفه‌ای، ارزیابی مشابه بیش از ۸۰ مامور ارشد در وزارت بهداشت و خدمات انسانی<sup>۲</sup>، امنیت داخلی<sup>۳</sup>، کشاورزی وزارت دادگستری، سازمان تحقیقات فدرال یا پلیس فدرال، سازمان صنایع دفاع<sup>۴</sup>، جامعه اطلاعاتی و آژانس حفاظت از محیط زیست<sup>۵</sup> را شناسایی کرد که این ادارات برای تضمین اینکه آمریکا مورد هدف تروریسم غذایی قرار نگیرد یا در صورت رخداد چنین حمله‌ای برای تضمین آمادگی آمریکا برای واکنش موثر، دارای مسئولیت مشترک هستند.

تهدید ناشی از حوادث بیولوژیکی و تروریسم غذایی چندجانبه و پیچیده است. بنابراین، داشتن نهادهای فدرال مختلف با مسئولیت برای پرداختن به این مشکل، امری منطقی و معقول است، اما در غیاب یک مجموعه روشن، جهت‌گیری‌های سیاسی و مکانیزم‌ها برای هماهنگی اقدام در بین نهادهای فدرال، موجب ریسکی است که سیاست‌های فدرال در توسعه مبهم خواهد بود یا در عمل ضعیف اجرا می‌شود. ازدیاد نهادهای مسئول، نیاز برای یک مجموعه به خوبی تعریف شده از ساختارها و رویکردهای سازمانی برای توسعه و اجرای سیاست‌های مرتبط با پیشگیری، آمادگی و واکنش به تروریسم غذایی را مطرح می‌کند. البته این ساختارها باید به شکل مطلوبی برای اجرای سیاست‌های انتخابی اتخاذ شده توسط حکومت فدرال طراحی شود. استراتژی تروریسم غذایی فعلی در اصل متمرکز بر پیشگیری است و اشاره مختصری به عملکرد هماهنگی فدرال دارد و به طور تلویحی بر عملکرد مکانیزم‌های هماهنگی موجود در شورای امنیت ملی اشاره می‌کند. این سیاست در مغایرت با رویکرد حکومت اوپاما برای سیاست امنیت سایبری است. در مفاد سیاست امنیت سایبری، پیچیدگی وظیفه هماهنگی با توصیه‌های جدی در «بازبینی سیاست فضای سایبری» توسط رئیس‌جمهور اوپاما، تاکید شد به

<sup>۱</sup>. IC.

<sup>۲</sup>. HHS.

<sup>۳</sup>. DH.

<sup>۴</sup>. Do.

<sup>۵</sup>. EPA.

طوری که بازبینی جامع سیاست فضای سایبری آمریکا در شروع حکومت ریاست جمهوری انجام شد. براساس این بازبینی، یک هماهنگ کننده سیاسی در سطح کاخ سفید (شناخته شده به عنوان یک «تزار سایبری») تعیین شد که رهبری موضوعات سایبری در کاخ سفید را برعهده خواهد داشت. در واقع، نیاز برای رهبری کاملاً ملموس بود که فصل اول بازبینی با عنوان «رهبری از بالا» تعیین شد.

اما رویکرد فعلی برای تروریسم غذایی تنها یک شناخت بخشی از نیاز برای هماهنگی بیشتر را منعکس می کند. در بالاترین سطوح، رئیس جمهور یک مأمور ارشد در شورای امنیت ملی را با مسئولیت برای هماهنگی تلاش های فدرال در کنترل سلاح ها، ازدیاد سلاح های کشتار جمعی و تروریسم منصوب کرده است، اما مسئول رسمی برای هماهنگی تلاش ها به منظور آمادگی و واکنش به استفاده از سلاح های کشتار جمعی دارای مسئولیت هایی است که گسترده تر از واکنش به تروریسم غذایی است. مسئولیت های سازمانی آن ها موارد بسیار مهم مانند موضوعات عدم تکثیر هسته ای را نیز در برمی گیرد. بنابراین، حتی با این توجه سطح بالا، چابکی واکنش فدرال به تهدید بیولوژیکی با نیاز برای توجه بیشتر به تهدیدات مهم تر، کم رنگ شده است.

### نتیجه گیری

موضوع تروریسم غذایی به واسطه اهمیت، ضرب خط و ریسک بالا، آثار حقوقی، اجتماعی و سیاسی و همینطور تهدید سلامت عمومی، در میان نظام های حقوقی مختلف مورد توجه قرار گرفته است و در این خصوص کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا با توجه به استقبال روزافزون مرتکبین جرم از این نوع از سبک تروریسم، برای آن راهکارهای قهری و کیفری و همینطور غیرکیفری و پیشگیرانه پیش بینی کرده اند.

تروریسم غذایی یکی از انواع ترور و زیرمجموعه بیوتروریسم محسوب می شود و مرتکبین این نوع از ترور، با توسل به روش های مختلف نظیر استفاده از مواد غذایی، آب، محصولات کشاورزی و دام ها، غذا و خوراک عموم مردم را برای ارتکاب جرم هدف قرار می دهند. هدف قرار دادن مواد غذایی و خوراک مردم توسط مرتکبین جرم به دلیل سهولت آن نسبت به سایر راه های تروریسم در سطح جهان، ایران و آمریکا است، چرا که ارتکاب تروریسم

غذایی به نسبت سایر طرق تروریسم، از هزینه کمتری برخوردار است و با توسل به آن می‌توان تعداد بیشتری از افراد را تهدید کرده و یا از بین برد، ضمن اینکه شانس ناشناس ماندن و عدم دستگیری در آن بسیار بالاتر است. ارتکاب تروریسم غذایی آثار سوء سیاسی، امنیتی، اجتماعی و اقتصادی ایجاد می‌کند و انتخاب این نوع از ترور سبب به چالش کشیده شدن دستگاه‌های امنیتی، عدم اعتماد به نظام سیاسی، افول رشد اقتصادی و عدم سرمایه‌گذاری در کشورهای نا امن، آسیب دیدن اقتصاد کشاورزی و دامداری و مواردی از این دست می‌شود. بنا به اهمیت و همینطور سطح آسیب و تنوع آثاری که از تروریسم غذایی حاصل می‌شود، کشورها به ضرورت برخورد و مقابله با تروریسم غذایی توجه نشان دادند و درصدد اعاده نظم و امنیت و همینطور حفاظت و حمایت از حقوق بشر شدند. لذا در این میان کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا، دو راهکار عمده را برای مقابله و برخورد با تروریسم غذایی پیش‌بینی کردند.

یک راهکار مبتنی بر برخورد قهری و کیفری مبتنی است و رویکرد و راهکار دیگر بر برخورد غیر کیفری و بازدارنده و پیشگیرانه تمرکز دارد. آنطور که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در حوزه راهکارهای قهری و کیفری می‌توان اقدام به جرم‌انگاری تروریسم غذایی نمود و آن را در قوانین و مقررات گنجانید، البته بخشی از این موضوع در قوانین و مقررات بین‌المللی یا قوانین آمریکا و ایران یا به صورت مستقیم و تروریسم غذایی و یا به عنوان عاملی تحت مجموعه بیوتروریسم مورد بررسی قرار گرفته است. راهکار دیگر پس از جرم‌انگاری، وضع مجازات شدیدتر یا افزایش مجازات برای جلوگیری از تروریسم غذایی است، همینطور در این مسیر می‌توان به وضع دادگاه اختصاصی و ضابط اختصاصی و همینطور بهره‌گیری از مجامع و نهادهای بین‌المللی مانند سازمان ملل، شورای امنیت و دیوان کیفری بین‌المللی اشاره نمود.

اما همواره روش قهری و کیفری به تنهایی نمی‌تواند کارساز باشد و لازم است که توأمان از روش‌های غیر کیفری و بازدارنده مبتنی بر پیشگیری و انواع اجتماعی و وضعی آن نیز بهره‌برد، بالا بردن افزایش زحمات ارتکاب جرم، کاهش سود و منافع جرم برای تروریست‌ها، ایمن ساختن مواد غذایی مورد هدف، افزایش ریسک ارتکاب تروریسم غذایی بخشی از روش‌های

پیشگیری وضعی است که در کنار پیشگیری رشد مدار و جامعه مدار نظیر افزایش سطح آگاهی و اطلاع رسانی و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند راهگشا باشد.

در مجموع باید گفت مقابله و برخورد با تروریسم غذایی در ایران و آمریکا، با توجه به الگوهای واکنشی (کیفری) و کنشی (پیشگیرانه) تبیین می‌شود، در بخش کیفری، هم در ایران و هم در ایالات متحده قوانین کیفری وضع شده است که البته به صورت اختصاصی و صرف مربوط به تروریسم غذایی نیست و معمولاً قوانین به صورت عام در مورد تروریسم سخن گفته و یا نهایتاً ذیل عنوان بیوتروریسم به برخورد با این پدیده پرداخته است که نوعی ضعف در حوزه برخورد کیفری برای هر دو نظام محسوب می‌شود، البته در همین وضعیت نیز قوانین ایالات متحده به واسطه درگیری بیشتری که با پدیده تروریسم غذایی داشته است به نسبت ایران پیشروتر بوده است. اما در حوزه برخورد غیرکیفری، هر دو نظام اقدامات مطلوبی در حوزه اطلاع رسانی، بالا بردن امنیت غذایی و افزایش ریسک ارتکاب جرم انجام داده‌اند. لذا در این خصوص نیز باید گفت فرضیه‌های نخستین طرح تحقیق با توجه به انتخاب راهکارهای قهری و کیفری و غیرقهری و پیشگیرانه توسط ایران و ایالات متحده قابل اثبات خواهد بود.

## منابع و مآخذ

## الف) منابع فارسی

- آخوندی، محمود، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر مجد، ۱۳۸۹.
- اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی ۳، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر سمت، ۱۳۹۵.
- آغنی، آناهیتا، مطالعه تطبیقی ماهیت و آثار بیوتروریسم در ایران و حقوق بین‌الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، ۱۳۹۵.
- آقابابایی، حسین، گفت‌وگوهای حقوقی و جرم‌انگاری در حوزه جرایم علیه امنیت ملت و دولت، نشریه فقه و حقوق، شماره ۵، ۱۳۸۴.
- بابائیان، علی و کرمی، ذبیح‌الله، نقش آموزش همگانی در پیشگیری از جرم، نشریه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره ۲۴، ۱۳۹۱.
- پوربافرانی، حسن و همتی، مرضیه، نقد سیاست کیفری ایران در قبال جرایم زیست محیطی، نشریه مجلس و راهبرد، شماره ۸۷، ۱۳۹۵.
- توکلی، حمیدرضا، آسیب‌پذیری مواد غذایی در مقابل تهدیدات بیولوژیکی، مقاله ارائه شده در دومین همایش سراسری پدافند جنگ‌های نوین، دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۸۲.
- خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر شهردانش، ۱۳۹۵.
- خسروی، مژگان، بیوتروریسم در آب و مواد غذایی، نشریه یافته، شماره ۳، ۱۳۹۶.
- طیبی فرد، سید امیر حسین، مبارزه با تامین مالی تروریسم در اسناد بین‌المللی، نشریه حقوق بین‌الملل، شماره ۳۲، ۱۳۸۴.
- کوره‌پز، حسین، پاسخ کیفری به بیوتروریسم در حقوق ایران، اسناد بین‌المللی و سایر کشورها، تهران، پژوهشگاه قوه قضائیه، ۱۳۹۶.
- کوشا، جعفر و قربانی قلجلو، مهدی، سیاست جنایی ایران در قبال رفتارهای ناقض امنیت غذایی، نشریه حقوقی دادگستری، شماره ۱۰۲، ۱۳۹۷.

- میرکمالی، علیرضا و حاجی وند، امین، تروریسم زیست محیطی در حقوق کیفری فرانسه و تطبیق آن با جرم انگاری‌های مشابه در ایران، نشریه مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، شماره ۲، ۱۳۹۷.
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۰
- هنری اس، پارکر، تهدیدات زیستی کشاورزی: راهبرد دولت آمریکا در رویارویی با تهدید، ترجمه محمدرضا جعفری زاده و محمدرضا داهی، تهران، نشر لوح نگار، ۱۳۹۰.
- هنکرتز، ژان ماری، حقوق بین‌الملل بشر دوستانه عرفی، ترجمه دفتر دفتر امور بین‌الملل قوه قضایی جمهوری اسلامی ایران و کمیته صلیب سرخ، تهران، نشر مجد، ۱۳۹۱.

#### (ب) منابع لاتین

- Shneider, H, Planing for crime prevention: ATransatlantic Perspective, London, Routledge, ۲۰۰۲.
- Wilson, Norbert, Zero Tolerance Rules In Food Safety and Quality, Food Policy, Volume ۴۵, ۲۰۱۴.
- Public Health Security and Bioterrorism Preparedness and Response Act ۲۰۰۲.
- International Convention for the Suppression of act of Nuclear Terrorism ۲۰۰۵.
- Saul, Ben, Research Handbook on International Law and Terrorism, Edward Elgar Publishing Limited, ۲۰۱۴.